

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشکده ادبیات و علوم انسانی
دکتر علی شریعتی

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد
رشته پژوهشگری علوم اجتماعی

موضوع:

**بررسی تأثیر سرمایه‌های اجتماعی، فرهنگی و
اقتصادی بر موفقیت تحصیلی دانش آموزان مقطع
پیش‌دانشگاهی شهر اصفهان**

استاد راهنما:

دکتر محسن نوغانی

استاد مشاور:

دکتر محمدرضا آهنچیان

تدوین:

محمد تقی رفیعی

تابستان و پاییز ۸۹

تقدیم به:

پدر و مادر عزیزم

به پاس زحماتشان

و به همسرم

تنها همراه روزهای غربت

و به فرزندم

علی...

تقدیر و تشکر

حمد و سپاس خداوند را که علم را وسیله تعالی انسان قرار داد و آنرا بعنوان اولین پیام، بر پیامبر عزیز اسلام، محمد مصطفی (ص) نازل فرمود. بی شک انجام این پژوهش بدون یاری آن ذات پاک میسر نبود.

وظیفه شاگردی خود می دانم که از زحمات و مساعدتهای بیدریغ استاد گرانقدر و بزرگوارم آقای دکتر محسن نوغانی که با احاطه علمی بر موضوع و راهنمایی عالمانه و صمیمانه ایشان این پژوهش به سرمنزل مقصود رسید، تشکر و قدردانی نمایم. همچنین از استاد محترم جناب آقای دکتر محمد رضا آهنچیان که زحمت مشاوره این پایان نامه را تقبل نمودند و با دقت نظر خود نکات مهمی را به من آموختند، تقدیر و تشکر می نمایم.

در این دوره تحصیلی از محضر اساتید ارجمند آقایان دکتر رامپور صدر نوی، دکتر داریوش جیدری بیگوند، دکتر محمد مظلوم، دکتر حسین بهروان، دکتر علی یوسفی و خانم دکتر زنجانی زاده بهره مند بودم که از ایشان بخاطر راهنماییهای مشفقانه متشکرم. همچنین از اساتید ارجمندی که زحمت داوری این پژوهش را بر عهده گرفتند بسیار سپاسگزارم.

بروز بودن منابع و در دسترس بودن آنها از جمله عواملی است که بر اهمیت و اعتبار پژوهش می افزاید. در این پایان نامه باید از اساتید ارجمندی که با ارسال مقالات و برخی کتب ارزشمند خود دریچه های جدیدی از موضوع را بر رویم گشودند تشکر و قدردانی کنم. بی شک تعهد و روحیه علمی این اساتید درس بزرگی برای اینجانب گردید و با اینکه بسیاری از این آثار به شکل مستقیم در این پایان نامه استفاده نشد اما در بسیاری از موارد برای اینجانب و سایر دوستان راهگشا بودند: از دکتر دومیاس از دانشگاه لوئیزیانای آمریکا، دکتر کنت از دانشگاه فناوری خاور میانه، دکتر ترامونته از انجمن تحقیقات اجتماعی کانادا، دکتر فنگ لیانگ از انجمن تحقیقات آموزشی پکن و دکتر مورگان از دفتر مطالعات تطبیقی آموزش و پرورش یونسکو و بسیاری از محققان و اندیشمندان دیگری که آثار خود را برای اینجانب ارسال نمودند تشکر می کنم.

این پایان نامه بدون کمک فکری و راهنمایی دوستان، همکلاسی ها و همکاران گرامیم به اتمام نمی رسید، بر خود لازم می دانم از دوستان عزیزم به خاطر راهنماییهای ارزشمندشان تشکر و قدردانی نمایم. بی شک انجام کارهای علمی جز در فضایی آرام و علمی ممکن نیست، از همسر گرامیم و خانواده محترمشان که در تمام مراحل انجام پژوهش علاوه بر کمک و همکاری، محیطی علمی و سرشار از آرامش برایم فراهم ساختند بسیار سپاسگزارم. بدون تشویق و کمکهای والدین، برادر و خواهرانم این پژوهش به پایان نمی رسید، از همه آنها بسیار متشکرم. در پایان از تمام دوستانی که در جمع آوری داده ها و اطلاعات میدانی مورد نیاز کمک نمودند خصوصاً مدیران محترم مراکز پیش دانشگاهی و معاونت محترم پشتیبانی اداره کل آموزش و پرورش استان اصفهان جناب آقای خوشوعی تشکر می کنم.

چکیده نظری:

مفهوم سرمایه چه در وجه روشی و چه در وجه تئوریک آن از جمله مفاهیمی است که توجه نظریه پردازان زیادی را به خود جلب کرده است. در این پژوهش تاثیر سرمایه‌های اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی بر موفقیت در آزمون سراسری و ورود به دانشگاه مورد بررسی قرار گرفته است. تحقیق حاضر در سطح نواحی پنج‌گانه آموزش و پرورش اصفهان انجام شده است. جامعه آماری این تحقیق، دانش‌آموزان مقطع پیش‌دانشگاهی و حجم نمونه ۴۰۰ نفر است که با استفاده از روش نمونه‌گیری طبقه‌ای-خوشه‌ای انتخاب شده‌اند. روش انجام تحقیق، پیمایش و ابزار جمع‌آوری داده‌ها، پرسشنامه بوده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که بطور متوسط ۷۶ درصد از داوطلبان مجاز به انتخاب رشته شده و در کل ۵۱ درصد از دانش‌آموزان وارد دانشگاه شده که البته با احتساب دانشگاه آزاد این نسبت به ۵۸ درصد می‌رسد. یافته‌های مربوط به رگرسیون لجستیک چندگانه نشان می‌دهد که در مجموع، مهمترین عوامل موثر بر موفقیت در آزمون سراسری و ورود به دانشگاه به ترتیب میزان تاثیر عبارت است از سرمایه فرهنگی، سرمایه اجتماعی، پیشینه تحصیلی با اثر مستقیم و فزاینده و سرمایه اقتصادی که البته اثر عکس و کاهنده دارد. این متغیرها مجموعاً نزدیک به ۵۰ درصد تغییرات مربوط به موفقیت در آزمون سراسری و ورود به دانشگاه را تبیین می‌کنند.

واژگان کلیدی:

سرمایه اجتماعی، سرمایه فرهنگی، سرمایه اقتصادی، موفقیت در کنکور، آموزش و پرورش، ورود به دانشگاه.

فهرست مطالب

۱	بیان مسئله	۱
۲	بیان مسأله	۱-۱
۴	ضرورت و اهمیت موضوع	۲-۱
۸	اهداف پژوهش	۳-۱
۸	سوالات تحقیق	۴-۱
۱۰	ادبیات پژوهش	۲
۱۱	پیشینه های عملی تحقیق	۱-۲
۱۱	پیشینه های داخلی	۱-۱-۲
۱۶	پیشینه خارجی	۲-۱-۲
۲۵	جمع بندی و نتیجه گیری	۲-۲
۲۷	مبانی نظری تحقیق	۳-۲
۲۷	سرمایه	۱-۳-۲
۲۸	فرهنگ و سرمایه فرهنگی	۲-۳-۲
۳۳	سرمایه اجتماعی	۳-۳-۲
۳۸	منابع "سرمایه فرهنگی" و "سرمایه اجتماعی"	۴-۳-۲
۳۹	تبیین موفقیت تحصیلی بر پایه سرمایه فرهنگی و اجتماعی	۵-۳-۲
۴۶	چارچوب نظری	۴-۲
۵۴	فرضیات تحقیق	۵-۲
۵۷	روش پژوهش	۳
۵۸	روش تحقیق	۱-۳
۵۸	واحد تحلیل	۲-۳

جامعه ی آماری.....	۳-۳	۵۸
حجم نمونه.....	۴-۳	۵۹
روش نمونه گیری.....	۵-۳	۶۰
روش دستیابی به واحدهای نمونه.....	۱-۵-۳	۶۰
معرفی متغیرها.....	۶-۳	۶۱
متغیر وابسته.....	۱-۶-۳	۶۱
متغیرهای مستقل.....	۲-۶-۳	۶۲
تعاریف نظری و عملیاتی مفاهیم و وسایل اندازه گیری.....	۷-۳	۶۲
سرمایه ی اجتماعی.....	۱-۷-۳	۶۲
اندازه گیری متغیر سرمایه اجتماعی.....	۲-۷-۳	۶۹
سرمایه ی فرهنگی.....	۳-۷-۳	۷۱
اندازه گیری متغیر سرمایه فرهنگی.....	۴-۷-۳	۷۴
سرمایه اقتصادی.....	۵-۷-۳	۷۶
متغیرها ی زمینه ای.....	۶-۷-۳	۷۶
معرفی ابزار تحقیق.....	۸-۳	۷۷
ابزار اندازه گیری و جمع آوری داده ها.....	۱-۸-۳	۷۷
نحوه جمع آوری داده ها.....	۲-۸-۳	۷۷
اعتبار (روایی) و پایایی ابزار تحقیق.....	۹-۳	۷۸
روایی صوری.....	۱-۹-۳	۷۸
پایایی.....	۲-۹-۳	۷۸
آزمون مقدماتی وسیله سنجش.....	۳-۹-۳	۷۹
روشهای توصیف و تحلیل داده ها.....	۱۰-۳	۷۹
یافته های پژوهش.....	۴	۸۴
توصیف متغیر وابسته.....	۱-۴	۸۵

توصیف وضعیت قبولی در مرحله ی اول (مجازی یا غیرمجاز شدن به انتخاب رشته) ... ۹۱	۱-۱-۴
توصیف وضعیت قبولی در مرحله دوم (موفقیت در ورود به دانشگاه) ۹۲	۲-۱-۴
توصیف شاخص کلی موفقیت در ورود به دانشگاه ۹۳	۳-۱-۴
توصیف وضعیت قبول شدگان بر اساس نوع دانشگاه ۹۴	۴-۱-۴
Error! Bookmark not defined. توصیف سایر متغیرها	۴-۲
توصیف متغیر پیشینه ی تحصیلی ۸۵	۱-۲-۴
توزیع داوطلبان بر حسب جنسیت ۸۵	۴-۲-۲
توزیع داوطلبان بر اساس رشته ی تحصیلی ۸۶	۳-۲-۴
توزیع داوطلبان بر حسب نوع مدرسه ۸۷	۴-۲-۴
توزیع داوطلبان بر حسب ناحیه ۸۷	۵-۲-۴
توزیع داوطلبان بر حسب سال تولد ۸۸	۶-۲-۴
توزیع داوطلبان بر حسب وضعیت تأهل ۸۹	۷-۲-۴
آزمون فرضیات تحقیق ۹۷	۳-۴
آزمون فرضیه اول ۹۷	۱-۳-۴
آزمون فرضیه دوم ۹۷	۲-۳-۴
آزمون فرضیه سوم ۹۸	۳-۳-۴
آزمون فرضیه چهارم ۹۹	۴-۳-۴
آزمون فرضیه پنجم ۹۹	۵-۳-۴
آزمون فرضیه ششم ۱۰۰	۶-۳-۴
آزمون فرضیه هفتم ۱۰۱	۷-۳-۴
آزمون فرضیه هشتم ۱۰۲	۸-۳-۴
آزمون فرضیه نهم ۱۰۳	۹-۳-۴
آزمون مدل همزمان و تحلیل رگرسیون لجستیک ۱۰۵	۴-۴
آزمون مدل با متغیر وابسته ی نوع ۱ ۱۰۵	۱-۴-۴
آزمون مدل با متغیر وابسته ی نوع ۲ ۱۰۸	۲-۴-۴

۱۱۲.....	آزمون مدل با متغیر وابسته ی نوع ۳.....	۳-۴-۴
۱۱۷.....	تحلیل رگرسیون چندجمله ای با متغیر وابسته ی نوع دانشگاه.....	۵-۴
۱۲۴.....	خلاصه نتایج آزمون فرضیات.....	۶-۴
۱۲۵.....	نتیجه گیری.....	۵
۱۲۶.....	مرور و بحث پیرامون یافته های توصیفی موفقیت در دستیابی به آموزش عالی.....	۱-۵
۱۲۷.....	بحث پیرامون یافته های مربوط به فرضیات تحقیق.....	۲-۵
۱۳۰.....	بحث پیرامون یافته های مربوط به رگرسیون چندگانه.....	۳-۵
۱۳۰.....	مدل با متغیر پاسخ موفقیت در آزمون سراسری ورود به دانشگاه.....	۱-۳-۵
۱۳۱.....	مدل با متغیر پاسخ موفقیت در ورود به دانشگاه.....	۲-۳-۵
۱۳۲.....	مدل با متغیر پاسخ موفقیت در ورود به دانشگاه به طور کلی.....	۳-۳-۵
۱۳۳.....	پیشنهادات موضوعی به محققین بعدی.....	۴-۵
۱۳۴.....	محدودیت های تحقیق.....	۵-۵
۱۳۷.....	منابع.....	۶
۱۴۵.....	ضمائم.....	۷

فهرست جداول

جدول ۱-۲	جمع بندی پیشینه ها	۲۶
جدول ۳-۱	توزیع جنسیتی دانش آموزان بر اساس مدارس و نواحی	۷۱
جدول ۳-۲	شاخص های مورد استفاده در سنجش سرمایه اجتماعی	۷۵
جدول ۳-۰	گویه سنجش میزان گفتگوهای تحصیلی خانواده	۸۲
جدول ۴-۰	گویه سنجش موقعیت شغلی اطرافیان	۸۲
جدول ۳-۵	گویه سنجش میزان تعامل با اطرافیان	۸۲
جدول ۳-۶	گویه سنجش میزان مشارکت در فعالیتهای فوق برنامه	۸۳
جدول ۷-۰	شاخص های سرمایه فرهنگی خانواده توسط محققین	۸۴
جدول ۳-۸	گویه های مصرف کالای فرهنگی خانواده	۸۶
جدول ۳-۹	گویه های سرمایه فرهنگی نهادینه شده خانواده	۸۷
جدول ۳-۱۰	گویه های سرمایه فرهنگی ذهنی خانواده	۸۸
جدول ۳-۱۱	گویه های سنجش سرمایه اقتصادی	۸۸
جدول ۳-۱۲	فرضیات و آزمون و سطح سنجش	۹۲
جدول ۴-۱	توصیف قبولی در مرحله ی اول	۹۸
جدول ۰-۲	توصیف قبولی در مرحله دوم	۹۹
جدول ۳-۰	توزیع شاخص کلی موفقیت در ورود به دانشگاه	۱۰۰
جدول ۴-۴	توزیع قبول شدگان بر اساس نوع دانشگاه	۱۰۱
جدول ۰-۵	آماره های توصیفی متغیر پیشینه ی تحصیلی	۱۰۳
جدول ۴-۶	توزیع جنسیتی دانش آموزان	۱۰۴
جدول ۴-۷	توزیع داوطلبان بر اساس رشته ی تحصیلی	۱۰۵
جدول ۰-۸	نوع مدرسه	۱۰۶
جدول ۰-۹	توزیع دانش آموزان بر اساس ناحیه	۱۰۷
جدول ۰-۱۰	توصیف متغیر سال تولد	۱۰۷
جدول ۰-۱۱	توزیع منطقه محل سکونت	۱۰۸
جدول ۰-۱۲	وضعیت تاهل	۱۰۸
جدول ۴-۱۳	ضریب تعیین مدل	۱۱۱

- جدول ۴-۱۴ آزمون برازندگی مدل و ضرایب ۱۱۱
- جدول ۴-۱۵ ضریب تعیین مدل ۱۱۲
- جدول ۴-۱۶ آزمون برازندگی مدل و ضرایب ۱۱۲
- جدول ۴-۱۷ ضریب تعیین مدل ۱۱۲
- جدول ۴-۱۸ آزمون برازندگی مدل و ضرایب ۱۱۳
- جدول ۴-۱۹ ضریب همبستگی و آزمون پیرسن ۱۱۳
- جدول ۴-۲۰ ضریب تعیین مدل ۱۱۳
- جدول ۴-۲۱ آزمون برازندگی مدل و ضرایب ۱۱۴
- جدول ۴-۲۲ مقایسه میانگین رتبه ها ۱۱۴
- جدول ۴-۲۳ آزمون برابری بر اساس نوع مدرسه ۱۱۵
- جدول ۴-۲۴ مقایسه میانگین رتبه ها بتفکیک جنسیت ۱۱۵
- جدول ۴-۲۵ آزمون برابری بر اساس جنسیت ۱۱۶
- جدول ۴-۲۶ مقایسه میانگین رتبه ها بر اساس رشته تحصیلی ۱۱۷
- جدول ۴-۲۷ آزمون برابری بر اساس رشته تحصیلی ۱۱۷
- جدول ۴-۲۸ مقایسه میانگین رتبه ها بر اساس ناحیه ۱۱۸
- جدول ۴-۲۹ آزمون برابری بر اساس ناحیه ۱۱۸
- جدول ۴-۳۰ ضریب تعیین مدل ۱۱۹
- جدول ۴-۳۱ آزمون برازندگی مدل ۱۱۹
- جدول ۴-۳۲ پیش بینی مدل ۱۲۰
- جدول ۴-۳۳ برآورد ضرایب مدل ۱۲۰
- جدول ۴-۳۴ ضریب تعیین مدل ۱۲۳
- جدول ۴-۳۵ آزمون برازندگی مدل ۱۲۴
- جدول ۴-۳۶ پیش بینی مدل ۱۲۴
- جدول ۴-۳۷ برآورد ضرایب مدل ۱۲۴
- جدول ۴-۳۸ مراحل ورود و خروج متغیرها به مدل ۱۲۵
- جدول ۴-۳۹ ضریب تعیین مدل ۱۲۷
- جدول ۴-۴۰ آزمون برازندگی مدل ۱۲۷
- جدول ۴-۴۱ پیش بینی مدل ۱۲۸
- جدول ۴-۴۲ برآورد ضرایب مدل ۱۲۸
- جدول ۴-۴۳ مراحل ورود و خروج متغیرها به مدل ۱۲۹

جدول ۴ - ۴۴ توصیف متغیرهای پیشگوی مدل.....	۱۳۱
جدول ۴ - ۴۵ درستنمایی و روایی مدل.....	۱۳۲
جدول ۴ - ۴۶ آزمون برازندگی مدل.....	۱۳۲
جدول ۴ - ۴۷ ضریب تعیین مدل.....	۱۳۲
جدول ۴ - ۴۸ بررسی تاثیر متغیرهای وارد شده.....	۱۳۳
جدول ۴ - ۴۹ ضرایب متغیرها در مدل‌های مختلف.....	۱۳۳
جدول ۴ - ۵۰ متغیرهای تاثیرگذار در ورود به دانشگاه‌های مختلف.....	۱۳۷
جدول ۴ - ۵۱ خلاصه نتایج آزمون فرضیات.....	۱۳۸

فهرست نمودارها

شکل ۱-۲ فرایند باز تولید فرهنگی.....	۳۹
شکل ۲-۲ نمودار فرضیه اول	۶۰
شکل ۳-۰ نمودار فرضیه دوم	۶۱
شکل ۴-۲ نمودار فرضیه سوم	۶۲
شکل ۵-۲ نمودار فرضیه چهارم	۶۲
شکل ۶-۲ نمودار فرضیه پنجم	۶۳
شکل ۷-۲ نمودار فرضیه ششم	۶۴
شکل ۸-۲ نمودار فرضیه هفتم	۶۴
شکل ۹-۲ نمودار فرضیه هشتم	۶۵
شکل ۱۰-۰ نمودار فرضیه نهم	۶۵
شکل ۱۱-۲ نمودار مدل تحلیل نظری	۶۶
شکل ۱-۰ توصیف قبولی در مرحله ی اول	۹۸
شکل ۲-۴ توصیف قبولی در مرحله دوم	۹۹
شکل ۳-۰ توزیع شاخص کلی موفقیت در ورود به دانشگاه	۱۰۰
شکل ۴-۰ توزیع قبول شدگان بر اساس نوع دانشگاه	۱۰۲
شکل ۵-۰ نمودار هیستوگرام پیشینه تحصیلی	۱۰۴
شکل ۶-۴ نمودار مانده های مدل رگرسیونی در مقابل پیش بینی.....	۱۲۱
شکل ۷-۴ نمودار تاثیرات داده های پرنفوذ در مقابل پیش بینی.....	۱۲۲
شکل ۸-۴ نمودار مانده های مدل رگرسیونی در مقابل پیش بینی.....	۱۲۵
شکل ۹-۴ نمودار تاثیرات داده های پرنفوذ در مقابل پیش بینی.....	۱۲۶

شکل ۴ - ۱۰ نمودار مانده های مدل رگرسیونی در مقابل پیش بینی.....۱۲۹

شکل ۴ - ۱۱ نمودار تاثیرات داده های پرنفوذ در مقابل پیش بینی.....۱۳۰

فصل اول

بیان مسأله

- ✓ بیان مسأله
- ✓ ضرورت و اهمیت موضوع
- ✓ اهداف پژوهش
- ✓ سوالات اساسی تحقیق
- ✓ سازمان بندی تحقیق

۱-۱ بیان مسأله

یکی از ارکان اساسی توسعه در هر جامعه‌ای، موفقیت در تحصیل علم و زمینه‌های گوناگون و ایجاد فرصت‌های یکسان برای دستیابی همه افراد جامعه به این منابع می باشد. در حالی که جوامع مختلف و به ویژه جوامع توسعه نیافته در این راستا با موانعی جدی روبرو هستند و سهم افراد از این سرمایه ها، به ویژه به نسبت پایگاه طبقاتی‌شان از یکدیگر متفاوت است. به همین منظور انجام بررسی ها و تحقیقاتی در جهت شناخت موانع و راه حل‌های ممکن ضروری می نماید. در پژوهش حاضر سعی بر این است که عوامل مؤثر بر موفقیت های تحصیلی و دستیابی به آموزش عالی از جهت سرمایه های «فرهنگی»^۱، «اجتماعی»^۲ و «اقتصادی»^۳ افراد مورد بررسی قرار گیرد. مطالعاتی که در کشورهای گوناگون انجام شده حاکی از این است که زمینه های اجتماعی و خانوادگی، عوامل مؤثر بر عملکرد تحصیلی فرزندان بوده و در مشاغل و سطوح درآمد بعدی بازتاب می یابند (کلمن، ۱۹۸۸). وجه مشخصه در بررسی سرمایه‌های «فرهنگی»، «اجتماعی» و «اقتصادی» بعنوان عوامل مؤثر بر موفقیت تحصیلی افراد، وجود یا عدم وجود این سرمایه‌ها در داخل خانواده و بازتولید^۴ آنها از طریق فرزندان می باشد.

از میان جامعه شناسان معاصر، «پیربورديو»^۵ (۱۹۸۵) برای اولین بار واژه سرمایه فرهنگی را به عنوان عامل مؤثر بر پیشرفت تحصیلی افراد مطرح کرد. بنا به عقیده وی، سرمایه فرهنگی به عنوان یک عامل، زمینه نابرابری‌هایی را فراهم می کند که به پاداشهای آکادمیک متفاوت برمی گردد و در بازگشت به واسطه فرایند ابقاء و مشروعیت آن، به پاداشهای اقتصادی و اجتماعی نابرابر منجر می شود (کاتسلیس و رایینسون، ۱۹۹۰: ۲۷۰). «بورديو» از این رهگذر بازتولید فرهنگی^۶ را نیز مطرح می کند. از طرف دیگر «جیمز کلمن»^۷ (۱۹۸۰) نیز برای اولین بار واژه سرمایه اجتماعی را همراه با مفاهیم مختلف مرتبط با آن در تحقیقات آموزشی بکار گرفت. بزعم وی سرمایه اجتماعی باید با کارکردش تعریف شود و سرمایه اجتماعی شیئی واحد نیست، بلکه انواع چیزهای گوناگونی است که دو ویژگی مشترک دارند، همه آنها شامل جنبه‌ای از یک ساخت اجتماعی

۱-Cultural capital

۲-Social capital

۳-Economic capital

۴-Reproduction

۵-P.Bourdieu

۶-Cultural reproduction

۷-J.Coleman

هستند و کنش‌های معین افرادی را که در درون ساختار هستند تسهیل می‌کنند (کلمن، ۱۹۸۸). حال سؤال این است که وضعیت سرمایه‌های فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی در میان خانواده‌ها چگونه می‌باشد؟ و تأثیر آن یا عبارتی رابطه آن با موفقیت تحصیلی فرزندان چیست؟ و نهاد مدرسه چه نقش و کارکردی در رابطه با این مسائل دارد؟ در رابطه با موضوع این پژوهش، تحقیقات بسیاری در کشورهای دیگر توسط جامعه شناسایی از قبیل «بوردیو»، «کلمن»، «دیمجیو»^۱، «جنکس»^۲ و دیگران انجام گرفته است. نتایج این تحقیقات عموماً حاکی از این است که این سرمایه‌های ارزشمند از طریق خانواده‌ها بر موفقیت تحصیلی فرزندان اثر می‌گذارند. به عقیده «چلبی» امروزه در جامعه، معرفت و سرمایه فرهنگی، ارزش اجتماعی و اقتصادی پیدا کرده است. سیستم آموزش و پرورش می‌تواند مجموعه‌های ارزشمند جامعه را بین افراد توزیع کند و با تقویت آن بواسطه سرمایه‌های فرهنگی، آنها را تا حدی به مواضع مختلف اجتماعی تخصیص دهد و نقش برابرساز را ایفا کند. با وجود اینکه واضح است آموزش و پرورش به تنهایی عامل رفع نابرابری اجتماعی نیست (چلبی، ۱۳۷۲).

اصطلاح سرمایه فرهنگی در قیاس با سرمایه اقتصادی و نظریات و قوانین و تحلیل مباحث مربوط به سرمایه‌داری رواج یافت (روح الامینی، ۱۳۶۵، ۳۶). سرمایه فرهنگی به عنوان صلاحیت در فرهنگ پایگاهها، ایده‌ها و گرایش‌ها تعریف می‌شود و اغلب یک مکانیزم مهم در بازتولید سلسله مراتب اجتماعی و تحصیلی در نظر گرفته می‌شود (کاتسیلیس و رایبسون، ۱۹۹۰: ۲۷۰). بنا به تعریف، سرمایه اجتماعی مجموعه‌ای از روابط و معلومات و اطلاعات و امتیازات است که فرد برای حفظ کردن یا به دست آوردن یک موقعیت اجتماعی از آن استفاده می‌کند. این مجموعه عبارت- است از سرمایه‌ای فرهنگی که بطور دائمی در قلمرو امکانات یک قشر، گروه، طائفه یا طبقه می‌باشد (روح الامینی، ۱۳۶۵، ۳۷) بنا به عقیده "بوردیو"، سرمایه اقتصادی می‌تواند برای صاحب خود، سرمایه فرهنگی و اجتماعی ایجاد کند و سرمایه فرهنگی نیز با کارکرد خود، سرمایه اقتصادی را بوجود بیاورد (همان). محور بحث تئوری سرمایه فرهنگی این است که فرهنگ به وسیله سیستم آموزشی که فرهنگ طبقه مسلط را منعکس می‌کند، انتقال یافته و پاداش داده می‌شود. برای بدست آوردن این سرمایه، دانش آموز باید برای فراگرفتن و یافتن رمز دریافت آن، ظرفیت لازم را داشته باشد. اما مدارس در این راستا، تکنیک‌های لازم را حتی در صورت تقاضای آن از طرف افراد، فراهم نمی‌کنند. در نتیجه تحصیل سرمایه فرهنگی و در نتیجه دستیابی به

^۱ -P.Dimaggio

^۲ -K.Jencks

پادشاهی آکادمیک به سرمایه فرهنگی انتقال یافته توسط خانواده وابسته است (کاتسیلیس و رابینسون، ۱۹۹۰: ۲۷۱). تحقیقات انجام یافته در کشورهای دیگر حاکی از آنست که عوامل مؤثر بر موفقیت تحصیلی افراد در چرخه‌ای از عوامل فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی تمرکز یافته و در میان خانواده ها، طبقات، قشرها و... جریان دارد. در این تحقیقات عوامل مذکور تحت عنوان سرمایه‌های فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی شناخته می شوند.

با عنایت به مبانی نظری حوزه جامعه شناسی آموزش و پرورش و بویژه رویکرد نظریه پردازانی از قبیل بوردیو، کلمن و... نسبت به نقش انواع سرمایه‌های فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی در موفقیت‌های تحصیلی، تحلیل‌ساز و کار ورود به دانشگاه از حیث میزان دسترسی افراد به این سرمایه ها و نقش آنها در موفقیت در آزمون سراسری و ورود به دانشگاه مسأله‌ی اساسی در خور توجه در حوزه ی جامعه شناسی آموزش و پرورش در ایران و به طور خاص در عرصه ی ورود به دانشگاه است.

بدین لحاظ این سؤال که "میزان دستیابی به سرمایه‌های اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی چه رابطه‌ای با موفقیت داوطلبان آزمون سراسری ورود به دانشگاه دارد"، مسأله‌ی اساسی این پژوهش را تشکیل می دهد.

۱-۲ ضرورت و اهمیت موضوع

تاریخ برگزاری نخستین کنکور را سال ۱۳۱۷ ذکر کرده اند، زمانی که تعداد داوطلبان ورود به بعضی از رشته های تحصیلی دانشگاهی مانند پزشکی، حقوق و مهندسی بیشتر از ظرفیت پذیرش این رشته ها در دانشگاهها شد (کاردان، به نقل از حج فروش، ۱۳۸۱). مرکز آزمون سازی ایران در سال ۱۳۴۷ تأسیس و با همکاری دانشگاهها شرایط ورود به آموزش عالی تدوین شد. اساسنامه مرکز آزمون سازی در بهمن ماه سال ۱۳۴۷ تصویب شد. آزمون سراسری برای اولین بار در سال ۱۳۴۸ به صورت سؤالات با پاسخ کوتاه با تعداد ۴۷۷۷۲ داوطلب برای ۱۲ دانشگاه و مؤسسه آموزش عالی برگزار شد (نیک نژاد، ۱۳۸۱). پس از تأسیس وزارت علوم و آموزش عالی و ایجاد مرکز آزمون شناسی در این وزارتخانه از سال ۱۳۴۸ بار دیگر مسابقات ورودی دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی صورت سراسری و متمرکز به خود گرفت. در این مرحله، طرح سؤالات به صورت تستی و تصحیح اوراق و استخراج نتایج به وسیله کامپیوتر رایج شد که این روش تاکنون ادامه داشته است (فرشاد، به نقل از حج فروش، ۱۳۸۱).

امروزه، یکی از دغدغه های اصلی هر نوجوانی پذیرفته شدن در دانشگاه در رشته مطلوب خویش است و این امر باعث شده است که خانواده ها نیز بر موفقیت فرزندانشان در آزمون سراسری

تأکید کنند و آنان سالانه مبالغ هنگفتی هزینه تدریس خصوصی، شرکت در آزمونهای آزمایشی و خرید کتابهای تست و نکته را به راحتی پرداخت می کنند تا شاید فرزندانشان با پذیرش در دانشگاه شأن اجتماعی پیدا کنند. این امر باعث شده است تا خانواده ها در هر شرایطی فرزندان خود را بدون توجه به شرایط فردی (استعداد و علاقه فرزند) و نیازهای اجتماعی راهی دانشگاه کنند (کیوانفر، ۱۳۸۱).

طی سالهای اخیر، همواره تعداد داوطلبان ورود به دانشگاه، که در کنکور سراسری شرکت کرده اند، افزایش یافته است. چرا که موفقیت در زمینه های تحصیلی و دستیابی به آموزش عالی، بعنوان یک امر مسلم و ضروری در جوامع رو به توسعه درآمده است و چنین جوامعی چه در سطح رقابت های بین المللی و چه برای بالا بردن سطح زندگی اجتماعی و اقتصادی افراد جامعه، ناگزیر از پیشرفت در تحصیل علم و فناوری می باشند. از این رو در این گونه جوامع غالباً اهمیت تحصیلات و ورود به دانشگاه بطور چشمگیری فزونی می یابد. یکی از پیامدهای فرایند توسعه جامعه، بالا رفتن سطح علمی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی در زندگی روزمره افراد است و افراد جامعه برای یافتن یک هویت قابل قبول اجتماعی باید به میزان بالایی به آن دست یابند. تلاش برای دستیابی به منابع موفقیت، بویژه اگر روند توسعه بطور موزون و مطابق با برنامه ریزی صحیح نباشد، عموماً به پیامدها و مسائل حاد اجتماعی منتهی می شود. نابرابری در توزیع منابع موفقیت دو پیامد عمده دارد: اول اینکه شانس تحریک عمودی برای قشر محروم، علیرغم بازبودن دایره تحرک، کمتر می شود و با وجود تلاشهای فراوان فقط تعداد بسیار کمی در یک سطح رقابتی نابرابر، موفق به دست یافتن به این منابع می شوند. دوم اینکه همین حالت در طول نسل ها تکرار یافته و قشر محروم بعنوان یک طبقه در خود باقی می ماند. موفقیت یک امر فردی نیست و تلاشهای بی پایان افراد به موفقیت ها و نتایج یکسان منجر نمی شود. در جوامع ساده گذشته تلاش فردی می توانست به تنهایی افراد را به ارتقاء برساند اما در دهه های اخیر با شدت گرفتن روند توسعه در جامعه، افراد برای دستیابی به فرصتهای زندگی باید به میزانی مناسب از سرمایه های فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی دسترسی داشته باشند. یکی از ضرورت های این پژوهش مطرح کردن این سرمایه ها در نزد خانواده ها و در نتیجه اهمیت انتقال آن به فرزندان و در نهایت به افراد جامعه می باشد.

در جوامع پیشرفته و توسعه یافته تحقیقات بسیاری بر این مبنا صورت گرفته و امروزه نقش سرمایه های فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی خانواده ها نه تنها در موفقیت های تحصیلی و شغلی فرزندان اثبات گشته بلکه تبعات آن در سطح جامعه از قبیل مساله طبقات، قشر بندی، نابرابریها و... به صورت مسائل ریشه ای جامعه درآمده است. (جیگر و هلم، ۲۰۰۷؛ بسانی، ۲۰۰۷؛ وونگ، ۲۰۰۵؛

دومیاس و وارد، ۲۰۰۹؛ ترامونته و ویلمز، ۲۰۰۹؛ فرگوسن و ردی، ۲۰۱۰؛ انجین دمیر، ۲۰۱۰؛ نوغانی، ۱۳۸۲؛ سمیعی، ۱۳۷۹).

امروزه موفقیت تحصیلی و دستیابی فرزندان به آموزش عالی و ورود به دانشگاه، یکی از مهمترین اهداف خانواده‌ها بوده و اکثر والدین در پی رساندن فرزندان خود به مدارج بالای تحصیلی و دانشگاهی هستند.

طی چندین سال اخیر تعداد بالغ بر یک میلیون داوطلب ورود به موسسات آموزش عالی در قالب سه گرایش اصلی ریاضی فیزیک، علوم تجربی و علوم انسانی و دو گرایش جنبی زبان و هنر در رقابت کنکور شرکت می کنند که از این تعداد تنها در حدود یک سوم موفق به ورود به دانشگاه می شوند. این آمار حاکی از اهمیت موضوع برای داوطلبین، خانواده ها و مسئولین امر است. در همین راستا چهلمین دوره کنکور یعنی آزمون سراسری سال ۱۳۸۹ دانشگاه‌ها و موسسات آموزش عالی کشور با رقابت یک میلیون و ۱۸۷ هزار داوطلب برگزار شد. با توجه به اینکه آزمون در هر یک از گروه‌های آزمایشی به طور جداگانه برگزار می‌شود در کنکور امسال برای یک میلیون و ۴۵۴ هزار و ۷۷ نفر کارت ورود به جلسه توزیع شد و آزمون گروه آزمایشی علوم ریاضی و فنی با رقابت ۳۲۰ هزار و ۳۶۲ داوطلب، گروه آزمایشی هنر با رقابت ۲۵ هزار و ۱۹ داوطلب، گروه علوم تجربی با رقابت ۴۶۳ هزار و ۹۳ داوطلب، گروه آزمایشی زبان‌های خارجه با رقابت ۱۸ هزار و ۲۲۹ داوطلب و گروه آزمایشی علوم انسانی با رقابت ۴۶۰ هزار و ۸۳۰ داوطلب برگزار شد. (پیک سنجش) از جهت دیگر با نگاهی گذرا به رسانه‌ها، مطبوعات و جراید، به‌خصوص در مقاطع زمانی نزدیک به فصل برگزاری آزمون سراسری ورود به دانشگاه مشاهده می‌کنیم که اعلام نیازهای جدی از طرف خانواده‌ها و همچنین مسائل و مشکلات جدی مرتبط با این امر از قبیل چگونگی رفع و مقابله با استرسها و فشارهای روانی ناشی از آزمون، نحوه برنامه ریزی برای مطالعه دانش‌آموزان، دقت هرچه بیشتر در رفت و آمدهای خانوادگی، ارتباطات با دوستان و اقوام و همچنین دقت نظر خاص در ارتباط دانش‌آموزان با دوستان و همکلاسی‌ها، تهیه انواع اقلام فرهنگی مورد نیاز، استفاده از ابزارهای متنوع موثر و کارا در جهت افزایش یادگیری و شانس موفقیت، وجود دارد. (خدایی، ۱۳۸۵؛ حجازی، ۱۳۸۳؛ اسعدی و دیگران، ۱۳۸۳؛ محمدی، ۱۳۸۸)

با یک بررسی گذرا بر چالشها و مشکلات کنکور در کشور از منابع مختلف بطور خلاصه این موارد مورد توجه قرار می‌گیرد؛ بیش از ۳۰ درصد از دانش‌آموزان از کلاسهای آموزشی غیر از مدرسه استفاده می‌کنند که نهایتاً منجر به تاثیر منفی بر عملکرد دانش‌آموزان در کلاسهای مدرسه و در نهایت باعث ایجاد تعارض با روش تدریس معلمان و ضمناً ایجاد بار مالی و روانی در خانواده

ها خواهد شد (شرق، ۱۳۸۵). همچنین استرس ناشی از کنکور منجر به کاهش شدید میزان استراحت دانش‌آموزان شده که این مهم خود منجر به کاهش میزان یادگیری و در درازمدت پایین آمدن سطح سلامت دانش‌آموزان خواهد شد.

تقاضا از معلمان مبنی بر ارائه‌ی نکات تستی و کنکوری، بیم و هراس شدید از عدم موفقیت در کنکور به علت سرزنش‌های اطرافیان و ... از دیگر نکات قابل توجه است.

بیان این نکته لازم به نظر می‌رسد که کنکور آسیب‌هایی نیز درون محیط خانواده بر جای می‌گذارد که ایجاد اضطراب‌های شدید برای جوانان و خانواده‌ها، پدید آمدن هنجارهای غلط اجتماعی در میان افراد (به ظاهر موفق شدگان از یک طرف و رانده شده‌ها از سوی دیگر)، اختلال در زندگی اجتماعی جوانان و خانواده‌های آنان، عدم توجه به دیگر جنبه‌های زندگی خانواده‌ها البته بیشتر در زمانهای نزدیک به کنکور و گوشه‌گیری و منزوی شدن جوانان در این زمان از این قبیل است.

البته چون این پژوهش صرفاً به ابعاد علمی موضوع تأکید دارد، لذا از بین نظرات منعکس شده در مطبوعات (که بعضاً انتقادهای شدید در قالب مقاله‌های ژورنالیستی، مردم و حتی کارشناسان آموزشی و متخصصان تعلیم و تربیت را نسبت به کنکور، سازمان سنجش، آموزش و پرورش و بطور کلی بنیان این وضع تبیین می‌کند)، تنها مواردی که از ویژگی اغراق کمتر، علمی، سازنده و مرتبط با موضوع برخوردار بوده استفاده و نتیجه‌گیری کرده است.

از این رو طرح مسائل اساسی که بویژه در چارچوب ساختار کلی اجتماعی مطرح شود ضروری می‌نماید. اصولاً سرمایه‌های فرهنگی و اجتماعی یکی از موضوعات روز جامعه‌شناسی است و ذهن بسیاری از محققان را به خود مشغول کرده است و تحقیقات زیادی در زمینه این سرمایه‌ها و ارتباطشان با موفقیت در تحصیل، شغل، ازدواج و ... در کشورهای مختلف انجام شده و نتایج این پژوهش‌ها نشان می‌دهد که نیاز به بررسی‌هایی بیشتر هست.

نهایتاً عوامل و متغیرهای متعددی که هر یک به نوبه‌ی خود جای بررسی و مطالعه دارند نیز می‌توانند بر احتمال قبولی داوطلبان در این رقابت فشرده موثر واقع شوند. آنچه روشن به نظر می‌رسد این مهم است که تحلیل واقع بینانه‌ی سازوکار موفقیت در ورود به دانشگاه، مشروط به لحاظ کردن طیف متنوعی از عوامل فردی و اجتماعی می‌باشد که در این میان توجه به عوامل اجتماعی و تحلیل جامعه‌شناختی این پدیده با عنایت به غنای نظری حوزه‌ی جامعه‌شناسی آموزش و پرورش یک ضرورت علمی - پژوهشی در زمینه‌ی دستیابی به فرصت‌های آموزشی، آن